

ДЕПРИВАЦІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНИХ РУХІВ В УКРАЇНІ

Останні роки всі сфери українського соціуму функціонують в кризових умовах, що залишає свій відбиток на рівні життя людей, збільшуючи напругу в суспільстві. Різке погіршення матеріального і соціального положення більшості громадян провокує протестні настрої і масову еміграцію за кордон. Новітня історія (не тільки українська, але і світової спільноти) характеризується активізацією соціальних рухів (страйків, демонстрацій, революцій). Як правило, вони мають на меті досягнення конкретних змін в реальному житті країни. Соціальні рухи можуть стосуватись всього суспільства або його частини, мати спрямування на докорінні або часткові зміни. Різні комбінації цих ознак формують чотири основні види соціальних рухів, зорієнтованих на: локальні зміни для частини суспільства, локальні зміни для всього суспільства, революційні зміни для частини суспільства, революційні зміни для всього суспільства з заміною його основних засад. Всі соціальні рухи, в основному, цілком усвідомлені, добре організовані і розраховані на перспективу.

З точки зору «здоров'я» суспільства, зміни, до яких призводять соціальні рухи, можуть бути конструктивними або деструктивними, тому в кожному конкретному випадку потрібно вміння розпізнавати їх природу, розуміти логіку розвитку і передбачати вірогідні наслідки. Такого роду знання і вміння дозволять усвідомити, чи несуть соціальні рухи ризики і загрози для суспільства, на кому лежить відповідальність за неминучі зміни (наприклад, в гірший бік), якою повинна бути роль держави в зв'язку з цим. Тому очевидно, що вказані компетентності бажано мати всім громадянам, але для представників влади вони є необхідними. Вирішити це завдання допоможе вивчення гуманітарних дисциплін, зокрема - соціології. Сучасна соціологія в своєму арсеналі має необхідну методологічну, методичну і інструментальну базу для дослідження найбільш гострих і складних проблем життя (соціальні рухи можна віднести саме до таких).

Метою даної роботи є обґрунтування можливості використання деприваційного підходу до дослідження природи соціальних рухів в Україні.

Сутність соціальних рухів розкрита в декількох теоріях: 1. Теорії депривації; 2. Теорії масового суспільства; 3. Теорії структурної напруги; 4. Теорії мобілізації ресурсів; 5. Культурної теорії; 6. Теорії нових соціальних рухів. Їх ключові ідеї полягають у наступному.

Згідно з теорією депривації, соціальні рухи започатковують люди, які переживають відчуття депривації (несправедливості, позбавленості чогось дуже важливого в житті). Через протестні дії вони сподіваються відновити справедливість. Критики відмічають, що більшість людей постійно відчувають певну депривацію, проте не всі з них організовують соціальні рухи.

Відповідно до теорії масового суспільства, соціальні рухи створюють люди зі слабкими соціальними зв'язками. Активність дає їм відчуття належності до групи, соціальної причетності. Як виявилось, практика не завжди підтверджує версію про психологічну вразливість, ізолюваність від суспільства активістів соціальних рухів.

Однією з найбільш поширених теорій є теорія соціальної напруги. Вона відображає складність соціальних рухів і показує, як різні фактори впливають або на їх розвиток, або на придушення. Згідно з теорією соціальної напруги, людей для боротьби об'єднує переконання в неправильності соціального устрою. Основними факторами впливу є: фактор структурної обумовленості (наявність серйозної суспільної проблеми); фактор структурної напруги (відчуття депривації); фактор усвідомлення громадянами сутності проблеми, її причин і шляхів вирішення; фактор прискорення (наявність чи відсутність сприятливих умов); фактор мобілізації до дій (висока чи низька ступінь занепокоєння громадян існуючою проблемою); фактор соціального контролю (державна обрала політику жорсткого контролю чи невтручання). Також теорія пояснює, коли створюються організовані соціальні рухи, а коли – спонтанні бунти. Проте в ній не розкривається залежність результатів соціальних рухів від позиції ЗМІ, а також – міжнародної підтримки.

В теорії мобілізації ресурсів не заперечується вплив всіх відомих факторів (в першу чергу, невдоволення людей станом справ в країні) на появу соціальних рухів, проте наголошується, що їх результат визначається, головним чином, наявністю у активістів необхідних ресурсів (грошей, приміщень, працівників, засобів комунікації, доступу до ЗМІ, підтримки з боку інших країн), а також станом опозиційних сил в суспільстві. В останній час надзвичайно важливим ресурсом став Інтернет. Критики ж відмічають, що успіх більше залежить від ступеню згуртованості влади. Якщо вона сильна, вірогідність успіху соціальних рухів зменшується.

Прихильники культурної теорії погоджуються з тезою про те, що соціальні рухи провокує почуття несправедливості і розуміння необхідності об'єднуватись для спільної боротьби. Проте вони звертають увагу на особливе значення культурних символів, які здатні підсилити ефект і спрямувати емоційну енергію людей в організаційні дії. Символи повинні ототожнюватись в свідомості громадян з владою і

справедливістю. Питання – коли і як саме символи заставляють людей відвертатись від існуючої системи і протестувати – залишається відкритим і потребує досліджень.

Теорія нових соціальних рухів є найбільш сучасним підходом до дослідження суспільно-політичних процесів в світі. В ній не заперечуються положення вже відомих теорій, але звертається увага на особливості соціальних рухів постіндустріальної епохи. Її прихильники стверджують: для людей зараз найактуальнішим є питання якості життя (в широкому сенсі). Тобто соціальні рухи спричиняють не суто економічні, а інтернаціональні проблеми (екологія, тероризм, права жінок, меншин, тварин і т. і.). Якщо раніше опорою соціальних рухів був робітничий клас, то в нинішніх умовах – середній з підтримкою вищого класу. Соціальні рухи мають державний або міжнародний масштаб, організовуються вони завдяки глобалізації ЗМІ і сучасним інформаційним технологіям. Критики цієї теорії зазначають, що в ній перебільшуються відмінності соціальних рухів двох епох, бо головними проблемами все ж є: умови і оплата праці, економічна нерівність країн в світі.

Порівняння ключових ідей теорій переконує: всі вони по-своєму правильно відображають природу і причини соціальних рухів, але жодна з них не є всеохоплюючою і вичерпною. На наш погляд, нинішня ситуація в Україні найбільш адекватно відображається теорією депривації.

Депривація – це стан людини (груп людей), який означає переживання з приводу власної обездоленості, позбавленості найважливішого в житті (матеріальних благ, політичних прав, соціального захисту і т. і.). Тому в однойменній теорії стверджується, що соціальні рухи зароджуються саме в середовищі таких людей і сприймаються як боротьба за справедливість.

Засновником деприваційного підходу до дослідження суспільно-політичних процесів вважається А. Токвіль. Вивчаючи історію французької революції, він звернув увагу на той факт, що поведінка людей була мотивована не тільки існуючою реальністю і актуальністю проблеми, але і раніше сформованими уявленнями людей про образ ідеальної держави [1].

Парадоксально, але факт: бунти, протести, революції здійснюються в країнах не з найнижчим рівнем життя, як можна було б припустити, а в тих, що мають потенціал для розвитку. Це підтверджується історичним досвідом (французька революція XVIII ст., бунти афроамериканців в XX ст.), а також словами К. Маркса.

Депривація виникає, коли є база для порівняння. Людям властиве бажання порівнювати себе, своє життя з життям інших людей. Тому соціологи використовують поняття «відносна депривація» - сприйняття свого положення як не вигідного в конкретному порівнянні.

Т. Гарр довів, що відносна депривація має суб'єктивну природу. Вона породжується не стільки аналізом реальності, скільки суб'єктивною оцінкою ступеню чи можливості реальних втілень очікувань чи претензій, які теж - суб'єктивні [2].

Ще один парадокс полягає в тому, що з покращенням свого життя люди починають сприймати це як норму і очікують ще більшого. Але якщо цього не відбувається, виникає депривація, переживання спонукають до формування соціальних рухів, спрямованих на зміну ситуації.

Дж. Девіс запропонував модель «кривої J», яка наочно демонструє, коли саме і з яких причин зростає вірогідність формування соціальних рухів. За логікою Девіса, зростання життєвого рівня супроводжується зростанням очікувань. Різниця між цими величинами визначається як прийнятний розрив між тим, що люди мають, і тим, чого хочуть. З певного моменту реальний життєвий рівень може почати знижуватись, а очікування людей продовжують зростати, тоді розрив стає неприйнятним. Саме в цей час найбільш вірогідним є формування соціальних рухів (можливий соціальний вибух). Революційні зміни, як правило, здійснюються на протязі короткого періоду часу – не більше двох років. Після цього люди вже схильні змиритись з ситуацією і сприйняти її.

Логіка теорії депривації цілком адекватно відображає нинішню ситуацію в Україні. Слід визнати, що стан депривації зараз переживає більшість наших громадян. Одну частину населення вона спонукає виїжджати за кордон, другу – йти на протестні акції, третю – висловлювати своє ставлення до ситуації в країні через ЗМІ і таким чином вимагати змін, інших – демонструвати свою готовність підтримати нового лідера. В будь-якому разі ніхто не залишається байдужим.

На жаль, наш практичний досвід підтверджує правильність ще однієї тези теорії депривації – тези про те, соціальні рухи розпочинаються в країнах не з найгіршим рівнем життя. Після всіх революційних змін, за оцінками різних експертів, Україна може досягти економічних і соціальних показників 2013 р. через 15 – 25 років. Занепад стосується всіх сфер суспільного життя.

На наш погляд, відповідь на одвічне запитання: хто винен і що робити, повинні знайти науковці, як і обґрунтувати пропозиції щодо стратегії і тактики розвитку країни без депривації і загроз революції.

Список літератури

1. Токвиль А. Старий порядок и революция.- СПб.: Алетейя, 2008. – 248 с.
2. Гарр Т. Почему люди бунтуют.- СПб.: Питер, 2005. – 461 с.